

3.Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 року № 2671–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

4.Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

*Сіньова Людмила Миколаївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,
провідна юристка Центру соціального права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕМОГРАФІЧНУ КРИЗУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: НАСЛІДКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною та правовою державою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Через вторгнення росії в незалежну Україну, багато українців змушені покинути свої домівки та виїхали за кордон або в інші регіони, рятуючи свої родини. Але частина населення вимушено залишилась на окупованих територіях через різні життєві обставини. Таким чином, через війну Україна зазнала масштабної демографічної кризи. Слід зазначити, що і до війни населення країни скорочувалось через старіння, низьку народжуваність, пандемію (COVID-19) та інші хвороби збільшилась смертність.

Указом Президента України № 266/2022 затверджено Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни, де зазначені основні завдання Ради щодо розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей

з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини; визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди.

Демографічна криза в Україні – ще одна із багатьох проблем загальнодержавного масштабу, якої завдало російське вторгнення. Загалом, від початку війни, в ООН нарахували понад 18 млн людей, що виїхали з країни, і лише 9 млн з них – повернулись. І чим довше триває війна – тим менше людей, вочевидь, повернеться додому, адже до тих пір більшість з них вже матимуть роботу та стає життя закордоном. Крім того, за даними Уповноваженого з прав людини Дмитра Лубінця, на територію росії окупантами були депортовані від 200 до 700 тис. українських дітей [1]. Отже, через війну, зростання безробіття, падіння економіки, знижену народжуваність, високий рівень смертності сприяє скороченню населення в Україні, тому держава має сьогодні запроваджувати стабілізаційні заходи щодо вирішення демографічної кризи.

На початку 1990-х років в Україні жили 52 мільйони людей. За 30 років незалежності кількість населення постійно скорочувалась і на початок 2022 року в нашій країні було 41,2 мільйона жителів. З початком російсько-української війни населення України скоротилося ще більше і за різними оцінками складає від 28 до 34 мільйонів [2]. За оцінками Центру економічної стратегії, найчисельніша група серед українських біженців (42%) – жінки у віці 35-49 років. Ще понад чверть – жінки від 18 до 34 років. Тобто лівова частка українських біженців за кордоном – це жінки працездатного та дітородного віку. На одну жінку в середньому припадає одна дитина [3].

Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень Елла Лібанова наголошує, що понад половина жінок, які виїхали за кордон, мають вищу освіту, 30% – вже працевлаштовані, а діти ходять до тамтешніх садочків та шкіл. Переважно – жінки, які вимушено мігрували, працездатного та репродуктивного віку. Тож, якщо воєнні дії затягнуться, шанси повернути українок із дітьми додому з кожним місяцем знижуватимуться [4]. Враховуючі повномасштабне вторгнення росії, посилення вимушеної міграції, знижування народжуваності та збільшення смертності населення, держава має посилити фінансування

ринку праці та запроваджувати дієві методи, що будуть сприяти підвищенню рівня життя.

Демографічна ситуація в тій чи іншій країні характеризує відтворення населення країни у просторовій та часовій визначеності. Забезпечення умов розвитку народонаселення України має розглядатися як один із найпріоритетніших національних інтересів в основах державної політики та національної безпеки. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного та безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Від демографічних показників працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, відповідно, величина сукупного національного доходу. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також динаміки останніх років свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи [5].

Старіння населення вимірюється співвідношенням осіб працездатного та непрацездатного (пенсійного) віку і чим довший проміжок часу народжених менше чим померлих, тим старішає населення, що в подальшому приводить до того, що платників податків і соціального внеску стає менше чим одержувачів соціального забезпечення. Такі тенденції зумовлюють державу скорочувати фінансування соціальних програм, витратити менше коштів на соціальні виплати. Але при цьому однією з конституційних гарантій є забезпечення дотримання соціальних стандартів [6, с. 180]. Для України як і більшості країн Європи, притаманна проблема старіння населення, яка впливає на демографічну ситуацію в країні, міграція, її динаміка в Україні, а також статистичні дані інших країн. Таким чином, демографічна функція права соціального забезпечення має визначити шляхи подолання негативних наслідків та мінімізувати негативні наслідки) таких факторів як старіння населення та міграція [7, с. 155].

Таким чином, демографічна ситуація чинить визначальний вплив на сферу соціального забезпечення (кількість платників податків і ЄСВ впливає на фінансові можливості в соціальному забезпеченні вразливих верств населення та відсоток забезпечення застрахованих осіб) [8, с. 109]. Система соціального захисту населення має бути об'єктивною необхідністю та охоплювати багато аспектів людського життя: забезпеченням добробуту сімей, сприянням дітонародженню,

захисту громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, пенсіонерів, якісним станом охорони здоров'я та довкілля, регулюванням ринку праці, стимулюванням освіти та захисту прав споживачів тощо [6, с. 174].

За даними Пенсійного фонду, на початок 2023 року в Україні було 10,7 мільйонів пенсіонерів, тоді як на початок 2022 року їх було на 200 тисяч більше. Середня пенсія в Україні становить 4 623 грн – близько 126 доларів за офіційним курсом. При цьому близько двох третин пенсіонерів отримують пенсію меншу за 4 000 грн. Проте витрати на виплату пенсій – найбільші соціальні видатки українського бюджету. Водночас кількість працюючих українців, які своїми внесками могли би підтримувати пенсійну систему та виплату пенсій, скорочується на порядок швидше, ніж кількість пенсіонерів. Нині їх так само близько 10,7 млн. [3]. Отже, ситуація за час війни ускладнилась, бо багато українок працездатного віку з дітьми виїхали, багато людей втратили роботу, сотні тисяч чоловіків вступили до лав ЗСУ. Представники уряду зазначають, що співвідношення між працюючими і пенсіонерами буде погіршуватися, тому можливі ризики для солідарної пенсійної системи.

Слід наголосити, що серед перших завдань держави є дуже важливим: 1) покращення здоров'я населення та якості життя; 2) компетентність в питаннях охорони здоров'я; 3) здоровий спосіб життя; 4) розроблення та реалізація політики щодо досягнення здоров'я для всіх; 5) оздоровлення навколишнього середовища; 6) зниження рівня психічних розладів та самогубств; 7) ефективне соціальне обслуговування людей похилого віку; 8) підвищення ролі сім'ї та народжуваність; 9) створення посиленої трудової зайнятості (для того, щоб наші заробітчани поверталися на батьківщину); 10) доступні програми і системи профорієнтації, підготовки й перепідготовки; 11) адаптація людей похилого віку до сучасних умов життя; 12) зменшення глибини бідності серед усіх верств населення; 13) відповідність міжнародним стандартам у зазначеній сфері [6, с. 185-186]. Таким чином, держава має запровадити дієві механізми щодо повернення більшості жінок та дітей, які виїхали за кордон, також необхідно стимулювати соціальними програмами народжуваність, створювати робочі місця, вирішувати проблеми з житлом для молодих батьків та підвищувати рівень та якість життя.

Список використаних джерел:

1. Демографічна криза в Україні: ще один катастрофічний наслідок війни URL: <https://naglyad.org/uk/2023/04/03/demografichna-kriza-v-ukrayini-shhe-odin-katastrofichnij-naslidok-vijni/>

2. Міняйло Н. Спад народжуваності і виїзд за кордон: як війна впливає на демографічну кризу в Україні? URL: <https://evacuation.city/articles/294406/scho-take-demografichna-kriza-v-ukraini-ta-yak-na-nei-vplinula-vijna>

3. Зануда А. Що буде з пенсіями українців після війни URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65177138>

4. Через війну українці не поспішають народжувати. Чи чекати в Україні демографічної кризи URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221216-cherez-vijnu-ukrayinczi-ne-prospishayut-narodzhuvaty-chy-chekaty-v-ukrayini-demografichnoyi-kryzy/>

5. Ковальчук А.Ю. Характеристика соціально-демографічної ситуації та соціально значущих захворювань в Україні URL: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-71500-karakteristika-socialno-demografichnoi-situacii-ta-socialno-znachushhix-zaxvoryuvan-v-ukraini

6. Olha Kuchma, Liudmyla Sinova, Galyna Kuzmenko Demographic function of social maintenance law: problems of realization Journal of law and political sciences (JLPS) Participants in the vol. (39) ISSUE 4. October 2023 – English Version Web of Science P. 171-189 Journal of law Journal of Law and Political Sciences URL: journal-law.com

7. Сіньова Л.М. Характерні ознаки демографічної функції права соціального забезпечення в Україні // Правове забезпечення соціальної безпеки в умовах євроінтеграційних процесів: тези допов. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листопада 2019 р.) / за ред. проф. М.І. Іншина, к.ю.н. М.Б. Мельник. – Київ: ФОП Маслаков, 2019. – 297 с.

8. Кучма О.Л., Сіньова Л.М. Сурогатне материнство як спосіб реалізації демографічної функції права соціального забезпечення // Порівняльно-аналітичне право № 3 2019 С. 108-111